

ΑΡΧΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΡΕΜΑΤΩΝ

Συγγραφέας: Κ. Καρατσώλης

Συγγραφέας: Ελευθερία Βολάκη

A. Εισαγωγή

Τα επόμενα χρόνια τα ζητήματα της κλιματικής αλλαγής θα μας απασχολήσουν ιδιαίτερα τόσο σε τεχνικό όσο και σε νομικό επίπεδο.

Σε τεχνικό, καθώς στο πλαίσιο εκτέλεσης έργων και υποδομών η επακόλουθη αύξηση των φαινομένων φυσικών καταστροφών θα έχει σαν αποτέλεσμα τον έλεγχο και των επανασχεδιασμό αυτών και σε νομικό, καθώς θα πρέπει με φάρο τη νομολογία του ΣΤΕ και το σύγχρονο Ενωσιακό Δίκαιο να διαμορφωθούν τροποποιήσεις στο Εθνικό Δίκαιο ως αναγκαιότητα θωράκισης της προστασίας της ανθρώπινης ζωής και της περιβαλλοντικής προστασίας.

1. Ειδικότερα, ενόψει της κλιματικής αλλαγής που παρατηρείται εντόνως τα τελευταία χρόνια και της επακόλουθης αύξησης των φυσικών καταστροφών έχει αναδειχθεί το ζήτημα της ευπάθειας των έργων και των υποδομών. Υπό το πρίσμα αυτό, η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής αποτελεί επιτακτική ανάγκη για το μέλλον της Ευρώπης και του κόσμου. Η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε) μέσω της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας 2019 (EU GREEN DEAL^[1]) και του Ευρωπαϊκού νόμου για το κλίμα^[2] (Οκτώβριος 2020) καθόρισε τον στόχο μιας κλιματικά ουδέτερης ΕΕ έως το 2050, ως επακόλουθο των δεσμεύσεων που ανέλαβαν η ΕΕ και τα κράτη μέλη της κατά την υπογραφή της Συμφωνίας των Παρισίων το 2015. Η δράση της ΕΕ και των κρατών μελών για το κλίμα έχει ως στόχο την προστασία των ανθρώπων και του πλανήτη, την ευεξία, την ευημερία, την υγεία, την ακεραιότητα των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητας από την απειλή της κλιματικής αλλαγής, να αυξήσει την ανθεκτικότητα και να μειώσει την ευπάθεια^[3] της κοινωνίας στην κλιματική αλλαγή.
2. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο των ευρωπαϊκών συμφωνιών και οδηγιών που έχουν εκδοθεί και ενόψει των Τοπικών Πολεοδομικών Σχεδίων (Τ.Π.Σ) που έχουν προγραμματιστεί να εκπονηθούν σε διάφορες περιοχές ανά την Ελλάδα τα επόμενα 10 χρόνια, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα παρουσιάζει κατά το εθνικό δίκαιο το εξειδικευμένο ζήτημα της οριοθέτησης και διευθέτησης των ρεμάτων.

Τα υδατορέματα (ρέματα)^[4] αποτελούν ειδικότερο στοιχείο του υδάτινου περιβάλλοντος, το οποίο τυγχάνει ιδιαίτερης αντιμετώπισης τόσο εκ της ενωσιακής και εθνικής νομοθεσίας όσο και εκ της νομολογίας του ανωτάτου δικαστηρίου, του Συμβουλίου της Επικρατείας. Η προστασία των ρεμάτων παρουσιάζει έντονο τεχνικό αλλά και νομικό ενδιαφέρον λόγω των πολύ σοβαρών επιπτώσεων που αποφέρουν οι επεμβάσεις σε αυτό και οι οποίες πρέπει να λαμβάνουν χώρα μόνο μετά την οριοθέτηση της κοίτης τους και την κατάρτιση και έγκριση των απαιτούμενων εκ του νόμου μελετών, κατόπιν εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

Κατά πάγια νομολογία στα ρέματα επιτρέπονται μόνο οι απολύτως απαραίτητες επεμβάσεις και δη αυτές για την διευθέτηση της κοίτης και των πρανών τους, ώστε να διευκολύνεται η ελεύθερη ροή των υδάτων και η επιτέλεση της λειτουργίας τους, απαγορεύεται δε οποιαδήποτε επέμβαση θίγει αυτές τις λειτουργίες, ενώ για την πραγματοποίηση επιτρεπτών επεμβάσεων και τεχνικών έργων απαιτείται η προηγούμενη οριοθέτηση του ρέματος (ΣτΕ 2629/2001, ΣτΕ 453/2003). Συνεπώς, ο καθορισμός της οριογραμμής τους αποτελεί κατά νόμον προϋπόθεση για την έκδοση πράξεων χωροθέτησης και έγκρισης περιβαλλοντικών όρων έργου πλησίον ρέματος (ΣτΕ 2752/2013, ΣτΕ 3561/2014)^[5]. Στην περίπτωση, όμως, που η οριοθέτηση υδατορέματος δεν έχει ακόμη λάβει χώρα, είναι, τουλάχιστον, υποχρεωτική η μελέτη και η κατασκευή του έργου κατά τρόπο ο οποίος δεν θα επηρεάζει τη φυσική λειτουργία του υδατορέματος.^[6]

Αξίζει να σημειωθεί ότι δεδομένης της κλιματικής αλλαγής και της αύξησης των ακραίων περιβαλλοντικών φαινομένων και φυσικών καταστροφών, ιδιαίτερη σημασία έχει ο χωροταξικός και πολεοδομικός σχεδιασμός, ώστε να εξασφαλίζεται πρωτίστως όσο το δυνατόν υψηλότερο επίπεδο ασφάλειας του πληθυσμού, των κατασκευών και των δραστηριοτήτων και συνακόλουθα μείωση των αναμενόμενων επιπτώσεων και αποτροπή φυσικής καταστροφής^[7].

3. Ενόψει της εκπόνησης των Τοπικών Πολεοδομικών Σχεδίων (Τ.Π.Σ) στις διάφορες περιοχές ανά την Ελλάδα, στα εδαφικά πλαίσια των οποίων εντάσσονται και εκτάσεις που υπάγονται σε ειδικά νομικά καθεστώτα προστασίας (ΠΕΚ), όπως η περίπτωση των ρεμάτων, παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον η αναφορά στις αρχές περιβαλλοντικού δικαίου που λαμβάνονται υπ' όψιν κατά τη διαδικασία εκπόνησης της Στρατηγικής Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ) / Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) και της Μελέτης οριοθέτησης ρεμάτων, δεδομένης της ευθείας εκ του Συντάγματος προστασίας που απολαμβάνουν τα ρέματα ως φυσικά οικοσυστήματα, χαρακτηριζόμενα από τη νομολογία ως ουσιώδη στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος. Αυτό που έχει τη δέουσα σημασία είναι ότι οι εκτάσεις των ρεμάτων πρέπει να ενταχθούν στον πολεοδομικό σχεδιασμό χωρίς να μεταβάλλεται το προστατευτικό τους καθεστώς.

Στην παρούσα μελέτη λαμβάνει χώρα η απόπειρα ανάλυσης κατάστρωσης και καταγραφής αρχών του δικαίου περιβάλλοντος που πηγάζουν τόσο από το ενωσιακό δίκαιο όσο και από το δίκαιο της εθνικής έννομης τάξης και την πρόσφατη νομολογία, οι οποίες κρίνεται αναγκαίο να εφαρμόζονται στις ως άνω μελέτες.

B. Βασικές αρχές περιβαλλοντικής προστασίας περί προστασίας ρεμάτων

1. Η αρχή της διατήρησης της φυσικής κατάστασης των ρεμάτων

Τα ρέματα είναι στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος που αποτελούν αντικείμενα συνταγματικής προστασίας και **αποβλέπουν στη διατήρηση της φυσικής τους κατάστασης και στη διασφάλιση της επιτελούμενης από αυτά λειτουργίας της απορροής των υδάτων** (ΣτΕ 1990/2007). Η εν λόγω προστασία, η οποία βρίσκει έρεισμα στις διατάξεις του άρθρου 24 Συντ., «αποβλέπει στη διατήρηση της φυσικής τους καταστάσεως και στη διασφάλιση της επιτελουμένης από αυτά λειτουργίας της απορροής των υδάτων»^[8] (ΣτΕ 319/2002^[9]).

Πώς όμως θα εφαρμοστεί αυτή αρχή;

Στο πλαίσιο της μελέτης οριοθέτησης των ρεμάτων η τήρηση της αρχής της διατήρησης της φυσικής κατάστασης των ρεμάτων δύναται να γίνει με τις εξής πρακτικές: α) με την αναγνώριση των ρεμάτων με βάση το ανάγλυφο της περιοχής αλλά και όλα τα ιστορικά στοιχεία που προέκυψαν από επίσημους χάρτες, διαγράμματα και φωτοληψίες παρελθόντων ετών, β) με τη χάραξη των γραμμών πλημμύρας και των οριογραμμών με βάση τη φυσική κατάσταση των ρεμάτων και γ) με την υιοθέτηση της προτεραιότητας προσομοίωσης και ελέγχου της ροής με βάση τη φυσική κατάσταση πριν από οποιαδήποτε πρόταση κατασκευής των απολύτως αναγκαίων έργων για την ομαλή λειτουργία τους .

2. Η αρχή της αναγνώρισης των ρεμάτων ως φυσικών οικοσυστημάτων^[10]

Τα ρέματα αποτελούν «ουσιώδες στοιχείο του υπό το άρθρο 24 του Συντάγματος προστατευόμενου φυσικού περιβάλλοντος».

Τα ρέματα αποτελούν, επιπλέον, «πτυχώσεις της επιφανείας της γης, δια των οποίων συντελείται κυρίως η απορροή προς την θάλασσα των πλεοναζόντων υδάτων της ξηράς και αποτελούν «φυσικούς αεραγωγούς», συγκροτούν δε, μαζί με τη χλωρίδα και

την πανίδα τους, «οικοσυστήματα με ιδιαίτερο μικροκλίμα που συμβάλλουν πολλαπλώς στην ισορροπία του περιβάλλοντος^[11] (2661/2001).

Τα ρέματα, λόγω ακριβώς της ιδιαίτερης αυτής φύσης τους, προστατεύονται αποτελεσματικά, με βάση την αρχή της (περιβαλλοντικής) αειφορίας (άρθρο 24 παρ. 1 εδ. β΄ Συντ.), μόνον εφόσον απαγορεύεται κάθε άλλη χρήση ή μεταβολή του χαρακτήρα τους.

Βασικό, επομένως, περιεχόμενο της συνταγματικής προστασίας των ρεμάτων αποτελεί η αυστηρή απαγόρευση μεταβολής του χαρακτήρα τους.

Με ποιόν τρόπο μπορεί να εφαρμοστεί αυτή η αρχή σε υπό εκπόνηση Τ.Π.Σ περιοχή;

Η διατήρηση της ιδιαίτερης φύσης των ρεμάτων στην υπό εκπόνηση Τ.Π.Σ περιοχή με τα οικοσυστήματα με ιδιαίτερο μικροκλίμα που συμβάλλουν πολλαπλώς στην ισορροπία του περιβάλλοντος, αποτελεί βασική αρχή για τη χάραξη των οριογραμμών τόσο στη φυσική τους κατάσταση όσο και κατά το σχεδιασμό των απολύτως αναγκαίων έργων, ώστε αυτά να συνεχίσουν να επιτελούν τον πολλαπλό τους ρόλο. Όπου τα έργα διευθέτησης κρίνονται αναγκαία, ώστε να επιτελούν το ρόλο τους ως φορέων διόδευσης των πλημμυρικών νερών στον τελικό αποδέκτη, προτείνεται η χρήση υλικών φιλικών προς το περιβάλλον και με διατήρηση του ανοικτού τους χαρακτήρα με ροή των πλημμυρικών νερών με ελεύθερη επιφάνεια, όπου αυτό είναι τεχνικά εφικτό, ώστε να αποφευχθεί αλλαγή της χρήσης ή μεταβολή του χαρακτήρα των ρεμάτων.

Τόσο στις υδραυλικές μελέτες όσο και στην ανάλυση και αξιολόγηση του προτεινόμενου σχεδιασμού στη ΣΜΠΕ δέον να δίδεται ιδιαίτερη προτεραιότητα στη μη μεταβολή του χαρακτήρα των ρεμάτων, κάτι που γίνεται εφικτό με τη χρήση ιστορικών αεροφωτογραφιών και άλλων σχετικών στοιχείων για την «επιβεβαίωση» των ρεμάτων όσο πιο κοντά γίνεται στην ιστορική τους κοίτη, επαναπροσδιορίζοντας οριογραμμές που είχαν εξαφανισθεί και στοχεύοντας στην επαναφορά στοιχείων της απωλεσθείσας φυσικότητας τόσο στην κοίτη όσο και στα πρανή.

Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ανωτέρω αρχή πρέπει να τηρείται ακόμη και στα περιορισμένου μήκους τμήματα των ρεμάτων στα οποία τυχόν προβλέπονται ήπια έργα διευθέτησης. Ακόμη, όμως, και στην περίπτωση αυτή, μπορεί να τηρηθεί η φιλοπεριβαλλοντική προσέγγιση στον τρόπο που συνδυάζεται η φυσική λειτουργία των ρεμάτων με την αντιπλημμυρική προστασία, υιοθετώντας ως κύρια μεθοδολογικά βήματα την αποκάλυψη (daylighting)^[12], την επαναφορά (rehabilitation)^[13] και την αποκατάσταση (restoration)^[14].

3. Η αρχή της προστασίας της ανεμπόδιστης φυσικής λειτουργίας των ρεμάτων στην περίπτωση εκτέλεσης έργων διευθέτησης

Η εκτέλεση τεχνικών έργων πλησίον ρέματος επιτρέπεται μόνο εφόσον διασφαλίζεται η ανεμπόδιστη εκτέλεση της φυσικής αυτής λειτουργίας τους. Για να εξασφαλισθεί ο σκοπός αυτός απαιτείται, πριν την εκτέλεση των τεχνικών έργων πλησίον ρέματος, ο καθορισμός της οριογραμμής του (ΣτΕ 1990/2007)^[15].

Το κράτος υποχρεούται να διατηρεί τα ρέματα στην φυσική τους κατάσταση προς διασφάλιση της λειτουργίας αυτών ως οικοσυστημάτων, επιτρεπομένης μόνον της εκτελέσεως των απολύτως αναγκαίων τεχνικών έργων διευθέτησης της κοίτης και των πρανών αυτών προς διασφάλιση της ελευθέρως ροής των υδάτων, αποκλειομένης δε πάσης αλλοιώσεως της φυσικής τους κατάστασης δια επιχώσεως ή καλύψεως της κοίτης τους, ή τεχνικής επέμβασης στα σημεία διακλαδώσεώς του (2661/2001)^[16].

Πώς κρίνονται κάθε φορά τα απολύτως αναγκαία έργα;

Πράγματι η κρίση για τον καθορισμό των απολύτως αναγκαίων έργων έχει τεχνικό χαρακτήρα και απαιτεί τεχνική τεκμηρίωση. Λόγοι δημοσίου ενδιαφέροντος, όπως η ανατροπή πραγματικών συνθηκών που διαμορφώθηκαν νομίμως ή με την ανοχή της πολιτείας, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να γίνεται μια στάθμιση μεταξύ της πρότασης διασφάλισης της ανεμπόδιστης εκτέλεσης της φυσικής λειτουργίας και της πρότασης εκτελέσεως των απολύτως αναγκαίων τεχνικών έργων διευθέτησης. Μάλιστα για την κατανόηση και την τελική κρίση θα είχε ενδιαφέρον η παρουσίαση σεναρίων στην μία και στην άλλη περίπτωση ώστε να επιλεγεί η βέλτιστη από απόψεως βιωσιμότητας τεχνική λύση. Η δε διαδικασία δημόσιας διαβούλευσης κατά την εκπόνηση ΣΜΠΕ και ΜΠΕ θα μπορούσε να ενισχυθεί προκειμένου να λάβει χώρα η ως άνω στάθμιση των προτάσεων και η τελική ορθή από περιβαλλοντικής απόψεως επιλογή.

4. Η αρχή της μη μεταβολής του προορισμού των ρεμάτων

Η ως άνω αρχή θα πρέπει να ερευνάται σε αρμονία και επικουρικά της αρχής της προστασίας της ανεμπόδιστης φυσικής λειτουργίας των ρεμάτων στην περίπτωση εκτέλεσης έργων διευθέτησης.

Η προστασία των ρεμάτων μπορεί να θεωρηθεί, κατά μία έννοια, *απόλυτη*. Η συνταγματική αυτή προστασία των ρεμάτων μπορεί να θεωρηθεί, από μια σκοπιά, *αυστηρότερη* σε σχέση με εκείνη των δασών και των δασικών εκτάσεων, εφόσον για τα τελευταία είναι δυνατή, αν και με όρους, η μεταβολή του προορισμού

τους (άρθρο 24 παρ. 1 εδ. ε΄ Συντ.), ενώ η μεταβολή του προορισμού των ρεμάτων δεν επιτρέπεται σε καμία περίπτωση. Με άλλα λόγια, δεν είναι δυνατή η μεταβολή της φυσικής τους κατάστασης και της βασικής τους λειτουργίας, της απορροής, δηλαδή, των υδάτων^[17].

Πώς εφαρμόζεται η **αρχή της μη μεταβολής του προορισμού των ρεμάτων;**

Καταγράφονται υπό το πρίσμα της αρχής ειδικότερες αναφορές - εκφάνσεις της αρχής

Σκοπός της οριοθέτησης (μη πλεύσιμου) ποταμού ή του ρέματος, είναι η αποτύπωση της φυσικής κοίτης του ενόψει του χαρακτήρα του αφενός ως υδρογεωλογικού στοιχείου και αφετέρου ως οικοσυστήματος. Η αποτύπωση αυτή δεν αφορά πάντως μόνο στην πραγματική κατάσταση της κοίτης που μπορεί να έχει διαμορφωθεί και κατόπιν αυθαιρέτων επιχώσεων ή άλλων ανθρώπινων επεμβάσεων (ΣτΕ 4531/2009).

Η ένταξη των ρεμάτων σε πολεοδομική ρύθμιση είναι επιτρεπτή, μόνο όταν επιβάλλεται από τις ανάγκες ευρύτερου πολεοδομικού σχεδιασμού και εφόσον διασφαλίζεται η επιτέλεση της φυσικής τους λειτουργίας, δηλαδή μετά από προηγούμενη αποτύπωση και καθορισμό της οριογραμμής τους (ΣτΕ 4531/2009).

Η οριοθέτηση γίνεται κατ' αρχήν για το σύνολο του υδατορέματος, κατ' εξαίρεση, όμως, είναι δυνατό να γίνει τμηματική, εφόσον δικαιολογείται από ειδικούς λόγους, όπως όταν το υπόλοιπο τμήμα του ρέματος έχει ήδη ενταχθεί σε ρυμοτομικό σχέδιο και εφόσον στις οικείες μελέτες έχουν ληφθεί υπόψη στοιχεία που αφορούν το σύνολο του ρέματος (ΣτΕ 4531/2009).

Η ανάλυση της δίαιτας των ρεμάτων και η υδραυλική τους προσομοίωση δέον να γίνεται με βάση τα στοιχεία της συνολικής λεκάνης απορροής τους. Ακόμα και στην περίπτωση που θα γίνει τμηματική οριοθέτηση, αυτή προκύπτει μετά την ανάλυση της συνολικής λεκάνης απορροής του υδατορέματος, αρχή που πηγάζει από την επιστήμη της υδρολογίας και της διαχείρισης των υδατικών πόρων. Η εν λόγω ολιστική αρχή λειτουργεί σε κάθε περίπτωση υπέρ της ασφάλειας με τον καθορισμό γραμμών πλημμύρας από εκτατικά γεγονότα που καλύπτουν το σύνολο της λεκάνης απορροής του κάθε ρέματος και του υδρογραφικού του δικτύου.

5. Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης στο πεδίο οριοθέτησης των ρεμάτων

Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης **προκρίνει** η ανάπτυξη να ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να

ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες». Τον ανωτέρω ορισμό υιοθετεί κατά βάση το ΣΤΕ, σύμφωνα με τη νομολογία του οποίου βιώσιμη είναι «η ανάπτυξη εκείνη η οποία ικανοποιεί τας ευλόγους ανάγκες της παρούσης γενεάς χωρίς να θέτη εις κίνδυνον την ικανοποίησιν των αναγκών των μελλουσών γενεών».

Η βιώσιμη ανάπτυξη^[18] εγκλείει, εξ ορισμού, στο νοηματικό της περιεχόμενο μία θεμελιώδη σύνθεση μεταξύ τριών παραμέτρων: την οικονομική, την κοινωνική και την περιβαλλοντική^[19]. Επιβάλλει την εναρμόνιση των κατ' αρχήν αντιθετικών αυτών στοιχείων και την αναζήτηση σημείων ισορροπίας με βάση δικαϊκές και αξιακές σταθμίσεις μεταξύ διακυβευόμενων αγαθών και συμφερόντων.

Σε εφαρμογή της ως άνω αρχής, στην μελέτη οριοθέτησης των ρεμάτων χρειάζεται να εφαρμόζεται και να υιοθετείται μία σειρά από κανόνες οριοθέτησης, οι οποίες αναλύονται ακολούθως και είναι απόλυτα συμβατές με την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης. Ειδικότερα:

Η σύγχρονη άποψη για την οριοθέτηση των ρεμάτων βασίζεται στην αρχή της προστασίας της φύσης και στο ότι η ζώνη κάθε ρέματος αποτελεί χώρο που ανήκει στο ρέμα για την πραγματοποίηση του πολλαπλού του ρόλου, δηλαδή της διόδευσης των επιφανειακών (και εν μέρει υπόγειων και πηγαίων) νερών με ασφάλεια στους τελικούς αποδέκτες, αλλά και της διατήρησης των αντίστοιχων οικοσυστημάτων. Συμπληρωματικά ο ρόλος των ρεμάτων περιλαμβάνει και τη διατήρηση ζωνών για βλάστηση, αναψυχή και ανανέωση του αέρα στις δομημένες περιοχές.

Για τη βασική προσέγγιση οριοθέτησης ακολουθούνται ιεραρχικά τα ακόλουθα βήματα:

Πρωτίστως πραγματοποιείται συλλογή στοιχείων και μελέτη των υφιστάμενων συνθηκών απορροής και διόδευσης των πλημμυρικών παροχών για τα πλημμυρικά μεγέθη σχεδιασμού (με περίοδο επαναφοράς τα 50 έτη). Σε δεύτερο στάδιο, στους κλάδους των ρεμάτων που υπάρχει φυσική κοίτη (ενδεχομένως με τεχνικά έργα διέλευσης κάτω από δρόμους) χαράσσονται οι γραμμές πλημμύρας και οι οριογραμμές με βάση την προσομοίωση της ανομοιόμορφης ροής. Σε τρίτο στάδιο, στις περιοχές που δεν υπάρχουν έργα διευθέτησης ή άλλα έργα διόδευσης των πλημμυρικών παροχών αλλά υπάρχει ιστορική κοίτη που διαπιστώνεται από παλαιότερα σχέδια, χάρτες ή φωτοληψίες, διαμορφώνεται η κοίτη στο ίχνος της ιστορικής κοίτης (ανασύσταση ρέματος), με ανοικτή διατομή κατά το δυνατόν και τα απαραίτητα τεχνικά έργα διέλευσης κάτω από δρόμους, αρχικά ως χωμάτινη ή αν αυτή η επιλογή δεν είναι τεχνικά αποδεκτή, με υλικά φιλικά στο περιβάλλον (από πέτρα, συρματοκιβώτια κλπ). Η λύση αυτή απαιτεί την απομάκρυνση κτισμάτων και εμποδίων (νόμιμων ή αυθαίρετων) στη διαδρομή που για δομημένες περιοχές μπορεί να έχει μεγάλες κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις. Ωστόσο, στο πλαίσιο της αρχής της

βιωσιμότητας, σε περιπτώσεις όπου κρίνεται επιστημονικά απαραίτητο προτείνονται υβριδικές προσεγγίσεις (με ανοικτές διατομές και τμήματα κλειστών διατομών όπου απαιτείται) που πλησιάζουν κατά το δυνατόν την ιστορική κοίτη, λαμβάνοντας υπόψη αφενός τις περιπτώσεις που λόγω της ιστορικής κοίτης αναγνωρίζονται στοιχεία φυσικού οικοσυστήματος και αφετέρου το στόχο να περιοριστούν κατά το δυνατόν οι υπέρμετρες αρνητικές οικονομικές και κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις. Σε τέταρτο στάδιο, στις περιοχές ήπιου αναγλύφου χωρίς μισγάγγειες και χωρίς ιστορική κοίτη ο μελετητής επιλέγει τον τρόπο διόδευσης των πλημμυρικών παροχών με χάραξη ανοικτών αγωγών (τάφρων ή επενδεδυμένων) αν η λύση αυτή είναι τεχνικά πρόσφορη. Εναλλακτικά, και κυρίως σε περιπτώσεις πολύ μικρών παροχών και επίπεδου αναγλύφου μπορεί οι πλημμυρικές παροχές να διοδεύονται προς στον τελικό αποδέκτη με δίκτυο ομβρίων με κλειστούς αγωγούς που σχεδιάζεται σε εγκεκριμένα πολεοδομικά σχέδια. Σε επόμενο στάδιο, στις περιπτώσεις που για το ρέμα υπάρχουν εγκεκριμένες οριογραμμές (ακόμη και με παλαιότερες διατάξεις π.χ. του 2002) γίνεται έλεγχος επάρκειας των προτεινόμενων έργων διευθέτησης και αναλόγως αυτά γίνονται αποδεκτά ή ενισχύονται χωρίς την ανάγκη της επανάληψης της διαδικασίας οριοθέτησης. Η διαδικασία του επανακαθορισμού των οριογραμμών γίνεται μόνο αν συντρέχουν λόγοι δραστηκής αλλοίωσης των υδρολογικών και μορφολογικών στοιχείων του ρέματος και του αναγλύφου. Σε τελικό στάδιο, στις περιπτώσεις ρεμάτων με εγκεκριμένα ή μελετημένα έργα που όμως δεν έχουν υλοποιηθεί και δεν διαθέτουν εγκεκριμένες οριογραμμές, η μελέτη οριοθέτησης γίνεται με τα έργα που ενδεχομένως τροποποιούνται ή επαναμελετώνται ώστε να είναι τεχνικά άρτια στις νέες συνθήκες.

6. Η αρχή της μη αποσπασματικής οριοθέτησης των ρεμάτων μέσα από τη νομολογία του ΣΤΕ

Το ζήτημα της μη οριοθέτησης ρεμάτων πριν από την περιβαλλοντική αδειοδότηση έχει απασχολήσει αρκετά τη νομολογία. Εκ της νομολογίας έχει κριθεί ότι ο καθορισμός οριογραμμών του ρέματος αποτελεί κατά νόμο προϋπόθεση για την έκδοση πράξης χωροθέτησης και έγκρισης περιβαλλοντικών όρων έργου ή δραστηριότητας πλησίον ρέματος^[20]. Στην περίπτωση δε που δεν έχει λάβει χώρα οριοθέτηση ρέματος, έχει κριθεί εξάλλου, ότι είναι τουλάχιστον υποχρεωτική η μελέτη και κατασκευή του έργου κατά τρόπο που δεν θα επηρεάζει τη φυσική λειτουργία του ρέματος. Εφόσον πληρούται αυτή η προϋπόθεση, ήτοι οποιοδήποτε έργο θα εκτελείται μόνο εάν δεν επηρεάζεται με αυτό η φυσική λειτουργία του ρέματος, γίνεται δεκτό ότι η παράλειψη οριοθέτησης του ρέματος πριν από την έγκριση περιβαλλοντικών όρων του έργου δεν συνιστά πλημμέλεια της έγκρισης^[21].

- Υπόθεση Ρέματος Ποδονίφτη.

Το ως άνω σκεπτικό διατυπώθηκε και στη απόφαση ΣτΕ 2165/2019, με την οποία ακυρώθηκε η απόφαση 106787/5871/8.11.2018 του Συντονιστή Αποκεντρωμένης Διοίκησης Αττικής που ενέκρινε τους περιβαλλοντικούς όρους της μελέτης του έργου που φέρει τον τίτλο «Διευθέτηση του Ρέματος Ποδονίφτη από την γέφυρα της οδού Χαλκίδος, έως τη γέφυρα της οδού Εράτωνος». Το ανώτατο ακυρωτικό δικαστήριο έκανε έτσι δεκτή την προσφυγή του Δήμου Φιλαδέλφειας – Χαλκηδόνας, έκρινε ότι η Περιφέρεια αιτιολόγησε επαρκώς την ανάγκη διευθέτησης του ρέματος, όχι όμως και την επιλογή της κατασκευής τσιμεντένιου αγωγού, ο οποίος θα εμποδίζει την τροφοδοσία των υπόγειων υδροφορέων. Περαιτέρω, επισήμανε ότι δεν απαιτείται η έκδοση πράξης οριοθέτησης για τον καθορισμό οριογραμμών του ρέματος πριν από την έγκριση περιβαλλοντικών όρων, εφόσον, κατά το νόμο, η οικεία ΜΠΕ των έργων περιλαμβάνει την πρόταση οριοθέτησης για τον καθορισμό οριογραμμών του επηρεαζόμενου ρέματος.

Αναλυτικότερα, στην απόφαση σημειώνεται ότι «αιτιολογείται επαρκώς η κατ' αρχήν ανάγκη διευθέτησης του ρέματος Ποδονίφτη στο συγκεκριμένο τμήμα, ενόψει του ιστορικού πλημμυρών της περιοχής και των πορισμάτων της προκαταρκτικής αξιολόγησης των κινδύνων πλημμύρας», αντίθετα «δεν αιτιολογείται επαρκώς η επιλογή της λύσης της διευθέτησης με ανοιχτή ορθογωνική διατομή από οπλισμένο σκυρόδεμα, ενόψει μάλιστα των αντιρρήσεων της Διεύθυνσης Υδάτων, σύμφωνα με τις οποίες η διαμόρφωση της κοίτης με αυτόν τον τρόπο θα επηρεάσει σημαντικά την ποσοτική κατάσταση των υπογείων υδάτων (...) αλλά και της Διεύθυνσης Δασών, σύμφωνα με την οποία η σκυροδέτηση της κοίτης του ρέματος θα έχει σημαντικές και μη αναστρέψιμες επιπτώσεις στην πανίδα και τη χλωρίδα της περιοχής της κοίτης».

Από την παραπάνω απόφαση ΣτΕ συνάγεται ότι, τα προτεινόμενα στην τεχνική μελέτη υλικά ήταν μη φιλικά για το περιβάλλον με πιθανές σοβαρές επιπτώσεις για τον υδροφόρο ορίζοντα, το οικοσύστημα αλλά ενδεχομένως και για τη δημόσια υγεία, όπως είχε επισημανθεί με τις γνωμοδοτήσεις τόσο της Διεύθυνσης Υδάτων όσο και της Διεύθυνσης Δασών. **Συνεπώς, κατά την περιβαλλοντική διαβούλευση απαιτούνται οι ουσιώδεις γνωμοδοτήσεις όλων των συναρμοδίων φορέων, οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ώστε να αποφεύγεται η περιβαλλοντική επιβάρυνση που είναι δυνατόν να προκαλέσουν τα τεχνικά έργα κατά τις εργασίες οριοθέτησης ρέματος.**

- Υπόθεση Ρέματος Πικροδάφνης.

Περαιτέρω, ενδιαφέρον παρουσιάζει η **γνωμοδότηση Π.Ε 149/2020 του ΣτΕ** σχετικά με την επεξεργασία σχεδίου ΠΔ για την επικύρωση καθορισμού οριογραμμών του ρέματος Πικροδάφνης, με την οποία «εξειδικεύεται» η σχετική μέχρι σήμερα νομολογία στα εξής ζητήματα:

α) Τέθηκε το ζήτημα ύπαρξης κτισμάτων μεταξύ των προτεινόμενων οριογραμμών του υδατορέματος χωρίς την κατασκευή έργων διευθέτησης και των οριογραμμών του υδατορέματος με την κατασκευή έργων διευθέτησης. Στο πλαίσιο δε της πολεοδομικής νομοθεσίας θα πρέπει να εξετάζεται η νομιμότητα των κτισμάτων αυτών και τούτο καθώς η εξαίρεση των κτισμάτων από την προτεινόμενη οριογραμμή του ρέματος με την κατασκευή έργων διευθέτησης συνεπάγεται τη δυνατότητα υπαγωγής των αυθαιρέτων κτισμάτων στις διατάξεις των άρθρων 96 επ. του Ν.4495/2017 περί αναστολής κατεδάφισης ή εξαίρεσης από αυτήν (βλ. και άρθρο 89 παρ.2 περ.ιγ του ιδίου νόμου).

β) Τέθηκε το ζήτημα τεκμηρίωσης της οριοθέτησης στο σύνολο του ρέματος προκειμένου να διασφαλίζεται η ακώλυτη λειτουργία του ως οικοσυστήματος (καθώς εξαιρούνται τμήματα του ρέματος από την οριοθέτηση).

Σε συνέχεια του ως Πρακτικού επεξεργασίας του ΣτΕ και αντίστοιχα με την απόφαση ΣτΕ 2165/2019 για το ρέμα Ποδονίφτη, στην περίπτωση του ρέματος της Πικροδάφνης, το ΣτΕ με την **πρόσφατη με αριθμό 2313/2020 απόφασή του** έκανε δεκτή την προσφυγή τριών φορέων και μιας κίνησης πολιτών (Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Σύλλογος Προστασίας και Περίθαλψης Άγριας Ζωής και η Κίνηση Πολιτών Ηλιούπολης), και ακύρωσε τους περιβαλλοντικούς όρους της διευθέτησης τμήματος του ρέματος, που είχε εγκρίνει το 2016 η Αποκεντρωμένη Διοίκηση Αττικής, για το λόγο του ότι δεν έλαβε χώρα συνολική οριοθέτηση του ρέματος πριν από την περιβαλλοντική του αδειοδότηση. Ειδικότερα, με την αίτηση ακυρώσεως προβάλλεται ότι η προσβαλλόμενη απόφαση πάσχει, διότι εγκρίνει έργα διευθέτησης του ρέματος χωρίς να έχει προηγηθεί η οριοθέτηση του ρέματος στο σύνολό του ή πρόταση για την οριοθέτησή του στο σύνολο αυτού.

Το ΣτΕ έδωσε επίσης τετράμηνη προθεσμία στη Διοίκηση να καταθέσει σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος για το σύνολο του ρέματος, να καταγράψει και να κατεδαφίσει τα αυθαίρετα κοντά ή μέσα στην κοίτη του και να μην εκδώσει νέες οικοδομικές άδειες στις παρόχθιες ζώνες, βάζοντας φρένο στην προσπάθεια της Περιφέρειας Αττικής να διευθετήσει το ρέμα με σειρά αντιπλημμυρικών έργων που θα οδηγούσαν ουσιαστικά στη μετατροπή του από φυσικό ρέμα σε ανοιχτό αγωγό ομβρίων. Όπως επισημαίνεται στην απόφαση, το Συμβούλιο της Επικρατείας είχε ήδη με την 1242/2008 απόφαση του επιβάλει στη Διοίκηση την υποχρέωση να προχωρήσει σε, τεκμηριωμένη με τα κατά νόμο αναγκαία στοιχεία και μελέτες, οριοθέτηση του ρέματος της Πικροδάφνης στο σύνολό του προκειμένου να διασφαλισθεί η ακώλυτη λειτουργία του ως οικοσυστήματος. Η συνολική αυτή οριοθέτηση συνιστά, επομένως, προϋπόθεση για την εκτέλεση οποιωνδήποτε έργων επί του ρέματος, όπως τα επίδικα έργα διευθέτησης.

Το ΣτΕ ζήτησε επιπλέον να απαγορευθεί κάθε έργο και να μην εκδοθεί καμία οικοδομική άδεια σε οικόπεδα εντός των οριογραμμών του ρέματος, καθώς και την άμεση καταγραφή όλων των αυθαίρετων κατασκευών που βρίσκονται εντός αυτής της ζώνης, να μην επιτραπεί η νομιμοποίησή τους, αλλά αντίθετα να δρομολογηθεί η κατεδάφισή τους. Το φθινόπωρο του 2020, το ΣτΕ είχε απορρίψει σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος με το οποίο επιχειρήθηκε η οριοθέτηση τμήματος μόνο του ρέματος (από την Ηλιούπολη έως τις εκβολές) με την ίδια αιτιολογία. Στην περίπτωση αυτή, επρόκειτο για οριοθέτηση ρέματος εντός οικοσυστήματος στο οποίο ενδημεί προστατευόμενη πανίδα, συνεπώς σε περιοχή αυξημένης περιβαλλοντικής προστασίας. Στις περιπτώσεις των ευαίσθητων οικοσυστημάτων ή περιοχών αυξημένου φυσικού κάλλους και εν γένει ειδικής περιβαλλοντικής προστασίας, απαιτείται η οριοθέτηση ρέματος να γίνεται με προεδρικό διάταγμα, όπως έχει κρίνει το ΣτΕ σε σειρά αποφάσεων. Με το προεδρικό διάταγμα, πλην της οριοθέτησης, εγκρίνονται οι περιβαλλοντικοί όροι, όπως έχουν τεθεί μέσα από διαδικασία περιβαλλοντικής διαβούλευσης, κατά τις αρχές που περιγράφονται παραπάνω.

Ως εκ των ανωτέρω και δη από το διατακτικό της πρόσφατης με αριθμό 2313/2020 απόφασης του ΣτΕ, με την οποία το Δικαστήριο εκφράζει την τελική του θέση, εμφανίζεται ότι η απόφαση αυτή προσεγγίζει πιο συστηματικά το ζήτημα της οριοθέτησης των ρεμάτων αναδεικνύοντας την ανάγκη δράσης της Διοίκησης σε σεβασμό προς το περιβάλλον και σε συμμόρφωση με το δίκαιο προστασίας των υδατορεμάτων.

- Υπόθεση Μεγάλου Ρέματος της Ραφήνας.

Αντίθετη στάση ακολούθησε το ΣτΕ στην περίπτωση του Μεγάλου Ρέματος της Ραφήνας, απορρίπτοντας την προσφυγή κατοίκων και περιβαλλοντικών συλλόγων της περιοχής οι οποίοι ζητούσαν την ακύρωση της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων που μετατρέπει 17 χλμ. του χειμάρρου σε τεχνητό αγωγό ομβρίων, επενδυμένο με σκυρόδεμα και συρματοκιβώτια. Με την απόφαση 2145/2020, το Ε' Τμήμα του Συμβουλίου της Επικρατείας έκρινε ως νόμιμη την οικεία ΥΑ περί έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων της διευθέτησης και της οριοθέτησης του Ρέματος Ραφήνας απορρίπτοντας την αίτηση ακύρωσης. Κρίθηκε ότι η προτεινόμενη λύση αποτελεί τη βέλτιστη λύση, εφόσον καταφέρει να διασφαλίσει την αντιπλημμυρική προστασία της περιοχής και ταυτόχρονα να ενταχθεί όσο γίνεται πιο αρμονικά στο περιβάλλον. Αναγνωρίστηκε η αναγκαιότητα κατασκευής του επίδικου έργου, συνιστάμενη στην αποτροπή των μεγάλων και διαρκώς αυξανόμενων πλημμυρικών κινδύνων της περιοχής, και έγινε δεκτό ότι το θέμα του φράγματος ανάσχεσης εξετάστηκε από τη μελέτη και επελέγη, μετά λόγου γνώσεως, ήτοι ενόψει κυρίως των υπολογισμών της υδραυλικής μελέτης, η κατασκευή του σε μεταγενέστερο εύθετο χρόνο κατόπιν εκτιμήσεως της επιρροής των έργων της Α' φάσης επί του πλημμυρικού κινδύνου. Κρίθηκε ακόμη ότι δεν προβλέπεται στην περιοχή των εκβολών του ρέματος Ραφήνας

ούτε δόμηση ούτε επιχωμάτωση ούτε άσκηση οχλουσών δραστηριοτήτων. Αντιθέτως επιδιώκεται η διεύρυνση της ζώνης του ρέματος στην περιοχή αυτή από 28,00 μ. σε 45,00 μ. για την κατά το δυνατόν διασπορά της παροχής. Έγινε ακόμη δεκτό ότι εντός της περιοχής δεν υπάρχουν θεσμοθετημένες οικολογικά ευαίσθητες - προστατευόμενες περιοχές του δικτύου Φύση 2000, περιοχές Corine, περιοχές που να έχουν χαρακτηριστεί ως Τοπία Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους (ΤΙΦΚ), Καταφύγια Άγριας Ζωής και Υγρότοποι, ενώ αφενός μεν στα έργα διευθέτησης του ρ. Ραφήνας χωροθετούνται εξ ολοκλήρου εκτός της παραπάνω περιοχής και απέχουν απόσταση μεγαλύτερη των 4,5 χλμ. από Ζώνες Ειδικής Προστασίας - Ζ.Ε.Π αφετέρου δε το επίδικο έργο βρίσκεται εκτός των προστατευόμενων περιοχών Natura, ΣΠΠ, ΕΖΔ ή ΖΕΠ, οι οποίες περιγράφονται στη Μ.Π.Ε. και βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή.

7. Η Αρχή της προφύλαξης κατά το Ενωσιακό Δίκαιο στο πεδίο οριοθέτησης των ρεμάτων κατά το δίκαιο Περιβάλλοντος

Η αρχή της προφύλαξης εμφανίστηκε στη Διακήρυξη του Ρίο του 1992 ως αρχή 15, σύμφωνα με την οποία «... προκειμένου να προστατευθεί το περιβάλλον, η προληπτική προσέγγιση πρέπει να εφαρμόζεται ευρέως από τα Κράτη σύμφωνα με τις δυνατότητες τους. Όπου επαπειλούνται σοβαρές ή ανεπανόρθωτες βλάβες, η έλλειψη επιστημονικής βεβαιότητας δεν πρέπει να αποτελεί λόγο ματαίωσης αποδοτικών, συγκριτικά με το κόστος τους, μέτρων για να προληφθεί η περιβαλλοντική υποβάθμιση». Η αρχή της προφύλαξης έχει χαρακτηριστεί ως μία αλλαγή προτύπου στο διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο, και εισήχθη στη Συνθήκη της Ε.Ε. με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, το 1993. Διατυπώνεται δε στο άρθρο 191 ΣΛΕΕ.

Σε αντίθεση με την αρχή της πρόληψης^[221], η οποία επιβάλλει τη λήψη προληπτικών μέτρων εάν είναι αποδεδειγμένο, με τα μέχρι εκείνη τη στιγμή πορίσματα και δεδομένα της επιστήμης, ότι μια συγκεκριμένη δραστηριότητα είναι επιβλαβής για το περιβάλλον, η αρχή της προφύλαξης επιβάλλει τη λήψη τέτοιων μέτρων (θετικών ή αρνητικών), αρκεί να υπάρχει υπόνοια ή διαίσθηση ότι μια δραστηριότητα μπορεί να δημιουργήσει κινδύνους στο περιβάλλον, υφίσταται δηλαδή σε στάδιο διακινδύνευσης. Αρκούν συνεπώς οι ενδείξεις ή οι υπόνοιες για δυσμενείς επιπτώσεις στο περιβάλλον ή στην δημόσια υγεία που θεμελιώνονται με βάση τα μέχρι μια δεδομένη στιγμή επιστημονικά δεδομένα (έστω κι αν αυτά δεν έχουν επιβεβαιωθεί ή διαψευσθεί) για να ληφθούν τα πρόσφορα μέτρα. Δεν έχουμε, με άλλα λόγια, να κάνουμε με μέτρα που βασίζονται σε μια αντικειμενική εκτίμηση των επιστημονικών δεδομένων (όπως π.χ. ο επικίνδυνος χαρακτήρας ενός συγκεκριμένου χημικού προϊόντος) αλλά σε μια υποκειμενική ή διαισθητική προσέγγιση των προβλημάτων, ακόμα και σε ημιτελείς ή ατελείς γνώσεις.

Στην περίπτωση προστασίας των ρεμάτων ως φυσικών οικοσυστημάτων και συμφώνως προς την αρχή της προφύλαξης θα πρέπει το κράτος να λάβει τα απαραίτητα μέτρα αν κρίνει ακόμα και χωρίς βεβαιότητα ότι μια δραστηριότητα ή ένα έργο θα έχουν επιβλαβείς συνέπειες στην φύση του ρέματος.

Όσον αφορά δε το ζήτημα της μελλοντικής στρατηγικής για την αποφυγή των φυσικών καταστροφών πρέπει «να επικεντρωθούμε στην προφύλαξη», δηλαδή να αποφύγουμε όσο το δυνατόν την τρωτότητα και εν συνεχεία εκεί που υπάρχει η ελάχιστη δυνατή, να σταματήσουμε να αποδεχόμαστε τα τετελεσμένα γεγονότα.^[23]

Η αρχή της προφύλαξης εφαρμόζεται στη μελέτη ενός ρέματος με τον εξής τρόπο: Με την προληπτική μείωση της πλημμυρικής διακινδύνευσης με μικρά τοπικά έργα ελέγχου και ρύθμισης των πλημμυρικών ροών σε εκτάσεις εκτός ρέματος. Τα έργα αυτά σχεδιάζονται για μια επιπλέον θωράκιση της περιοχής από πλημμύρες λόγω της αβεβαιότητας του κλίματος.

8. Αρχή αναγκαιότητας εναλλακτικών λύσεων^[24] κατά τη Σ.Π.Ε (Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων στην περίπτωση οριοθέτησης ρέματος με έργα διευθέτησης)

Χαρακτηριστική απόφαση εφαρμογής αυτής της αρχής (αναλογικά και για το στάδιο της ΣΜΠΕ) συνιστά η απόφαση 2165/2019 του Συμβουλίου της Επικρατείας σχετικά με την οριοθέτηση ρέματος «Ποδονίφτη». Σύμφωνα με αυτήν έγινε δεκτή η αίτηση ακύρωσης και ακυρώθηκε η ΑΕΠΟ λόγω μη επαρκούς αιτιολογίας των εναλλακτικών τεχνικών λύσεων για την οριοθέτηση του ρέματος «Ποδονίφτη» που αναφέρονταν στη Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Το ΣτΕ προβαίνει σε έλεγχο της αιτιολογίας της πράξης (ΑΕΠΟ) ως προς την επιλογή της τεχνικής λύσης και της απόρριψης άλλων εναλλακτικών τεχνικών λύσεων προβάλλοντας την αναγκαιότητα εναλλακτικών σεναρίων ειδικώς για την περίπτωση των ρεμάτων.

Ειδικότερα, κρίνεται ότι αιτιολογείται κατ' αρχάς επαρκώς η ανάγκη διευθέτησης του υδατορέματος στο συγκεκριμένο τμήμα, ενόψει του ιστορικού πλημμυρών της περιοχής και των πορισμάτων της προκαταρκτικής αξιολόγησης των κινδύνων πλημμύρας (που διεξάγεται στο πλαίσιο των διατάξεων της Οδηγίας 2007/60/ΕΚ και της σχετικής εσωτερικής νομοθεσίας), που έχει ληφθεί υπόψη κατά τη σύνταξη της ΜΠΕ του έργου.

Με το σκεπτικό της εν λόγω απόφασης επιβεβαιώνεται η οριοθέτηση του δικαστικού ελέγχου της βιώσιμης ανάπτυξης και η συστηματοποίηση των κριτηρίων που υπόκεινται στον ακυρωτικό έλεγχο. Ως εκ τούτου ο δικαστικός έλεγχος παραμένει

έλεγχος νομιμότητας και πληρότητας της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων και της επάρκειας της αιτιολόγησης της τελικής διοικητικής πράξης.

Γ. Η διαδικασία οριοθέτησης των ρεμάτων κατά την εκπόνηση Τοπικών Πολεοδομικών Σχεδίων (ΤΠΣ)/Ειδικών Πολεοδομικών Σχεδίων (ΕΠΣ)^[25]

Ειδικότερα, για τη συμβατότητα των μελετών σε σχέση με την πρόσφατη νομολογία του ΣΤΕ^[26] θα πρέπει να αποσαφηνιστεί το πλαίσιο εκπόνησης και ολοκλήρωσης του σχεδιασμού στην περιοχή εντός του οποίου λαμβάνει χώρα και η επί μέρους οριοθέτηση των ρεμάτων.

Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, το Ν. 4258/2014 (Διαδικασία Οριοθέτησης και ρυθμίσεις θεμάτων για τα υδατορέματα), το Ν. 4447/2016 άρθρα 7 και 8, την Υ.Α 27022/2017^[27] (Τεχνικές προδιαγραφές μελετών Ειδικών Χωρικών Σχεδίων του ν. 4447/2016), το Κεφάλαιο 3 της Υ.Α 27022/2017^[28] (Παρουσίαση υφιστάμενων χρήσεων γης, όρων και περιορισμών δόμησης στη ζώνη άμεσης επιρροής περιοχής μελέτης) και το άρθρο 130 του Ν. 4685/2020, η οριοθέτηση του ρέματος πραγματοποιείται ή δύναται να πραγματοποιείται σε δύο στάδια σχεδιασμού.

Κατά το πρώτο στάδιο εκπονείται το Τοπικό Πολεοδομικό Σχέδιο/Ειδικό Πολεοδομικό Σχέδιο στα πλαίσια του οποίου εκπονείται Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΣΜΠΕ) περιλαμβανομένων και των προτάσεων οριοθέτησης ρεμάτων και κατά το δεύτερο στάδιο εκπονείται το Πολεοδομικό Σχέδιο Εφαρμογής, στα πλαίσια του οποίου εκπονείται η Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ) κατά την οποία συνεκτιμώνται και οι επιπτώσεις στο περιβάλλον από τα προτεινόμενα έργα διευθέτησης.

Περαιτέρω, στις περιπτώσεις όπου στο πρώτο επίπεδο σχεδιασμού προτείνονται και οριογραμμές ρεμάτων με έργα διευθέτησης, ορθό είναι λαμβάνοντας υπόψη όλη την προηγούμενη ανάλυση να αποτυπώνονται και οι δυο γραμμές οριοθέτησης, δηλαδή η γραμμή του ρέματος με τα προτεινόμενα καταρχάς έργα διευθέτησης αλλά και η γραμμή του ρέματος χωρίς τα έργα διευθέτησης. Στο δεύτερο στάδιο σχεδιασμού θα λάβει χώρα η ανάλυση και ο έλεγχος για τα νόμιμα ή παράνομα κτίσματα που ευρίσκονται πλησίον του ρέματος, καθώς θα εξεταστούν επακριβώς οι οριογραμμές των ρεμάτων (στις περιπτώσεις προτεινόμενων έργων διευθέτησης).

Έως την υλοποίηση του έργου και την έγκριση του δεύτερου σταδίου σχεδιασμού, δηλαδή έως την έκδοση του Πολεοδομικού Σχεδίου Εφαρμογής, θα πρέπει να ισχύουν σε κάθε περίπτωση οι γραμμές πλημμύρας του ρέματος χωρίς τα έργα διευθέτησης.

Συνεπώς, ο ενδεδειγμένος έλεγχος τόσο για την έγκριση των έργων διευθέτησης υπό την εκπόνηση ΜΠΕ όσο και η ανάλυση των υφιστάμενων εμπραγμάτων δικαιωμάτων λόγω και της κλίμακας μελέτης φαίνεται καταρχάς πρόσφορο ότι λαμβάνει χώρα κατά το δεύτερο στάδιο σχεδιασμού, αυτό του Πολεοδομικού Σχεδίου Εφαρμογής.

Συμμορφούμενοι με το πνεύμα της γνωμοδοτήσεως του ΣτΕ έως την ολοκλήρωση του δεύτερου σταδίου θα πρέπει να προβλέπονται επιπλέον ειδικοί όροι - απαγορεύσεις μεταβατικού χαρακτήρα.

Τέλος, στην περίπτωση όπου παράλληλα με την πρόταση οριοθέτησης προβλέπονται και έργα διευθέτησης (ως προτεινόμενα καταρχάς) η καταγραφή και των δύο γραμμών οριοθέτησης κατά το προτεινόμενο σχέδιο, ήτοι των γραμμών πλημμύρας χωρίς τα έργα διευθέτησης και των οριογραμμών μετά την εκτέλεση έργων διευθέτησης, έχει προστατευτικό χαρακτήρα, καθώς έως την ολοκλήρωση των έργων διευθέτησης του ρέματος, το ρέμα είναι οριοθετημένο και απομένει να προβλεφθούν οι συνέπειες οριοθέτησης για το συγκεκριμένο διάστημα και συνεπώς εκπληρώνεται το σύνολο των απαιτήσεων της Κείμενης Εθνικής και Ενωσιακής Νομοθεσίας και της νομολογίας του Ανωτάτου Δικαστηρίου.

^[1] https://ec.europa.eu/clima/policies/eu-climate-action/2030_ctp_el.

^[2] <https://www.consilium.europa.eu/media/46514/st12261-en20.pdf>.

^[3] Ευπάθεια (IPCC,2007) είναι ο βαθμός στον οποίο ένα σύστημα υπόκειται, και αδυνατεί να αντιμετωπίσει, στις αρνητικές επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής, συμπεριλαμβανομένης της κλιματικής μεταβλητότητας και των ακραίων κλιματικών συνθηκών. Η ευπάθεια αποτελεί συνάρτηση του χαρακτήρα, του μεγέθους και του ρυθμού της αλλαγής και της μεταβλητότητας του κλίματος στα οποία εκτίθεται ένα σύστημα, η ευαισθησία του και η προσαρμοστική του ικανότητα.

^[4] άρθρο 1 ν. 4258/2014- ορισμός υδατορέματος.

«Υδατορέματα ή υδατορεύματα ή ρέματα (μη πλεύσιμοι ποταμοί, χείμαρροι, ρέματα και ρυάκια): οι φυσικές ή διευθετημένες διαμορφώσεις της επιφάνειας του εδάφους που είναι κύριοι αποδέκτες των υδάτων της επιφανειακής απορροής και διασφαλίζουν τη διόδυσή τους προς άλλους υδάτινους αποδέκτες σε χαμηλότερες στάθμες. Στην έννοια του υδατορέματος δεν περιλαμβάνονται τα εγγειοβελτιωτικά έργα, όπως αρδευτικές και αποστραγγιστικές τάφροι».

^[5] Βλ. Γλυκερία Π. Σιούτη 'Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος' (Γ' έκδοση 2018, σελ.315 επ.),

Εκδόσεις Σάκκουλα.

[6] Βλ. ΠερΔικ, 2/2020, σελ. 306 - 308 Παρατηρήσεις στην ΣτΕ 2165/2019 - Τα υδατορέματα ως στοιχείο προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος Κωνσταντίνα Σταματίου, Δικηγόρος, Υπ. Δρ. ΤΝΠ QUALEX.

[7] Βλ. Κ. Σερράος, Δ. Μέλισσας, βιβλίο 'ΦΥΣΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ' Δημοσιεύματα Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών ΕΜΠ [5], Εκδόσεις Σάκκουλα.

[8] ΣτΕ 1074/2014, ΠερΔικ 1/2014, σελ. 110 - 111, ΤΝΠ Qualex.

[9] Απόστολος Παπακωσταντίνου, άρθρο «[ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ Σ.Τ.Ε. ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, 2003/II](#)», Νόμος+Φύση.

[10] ΣτΕ 1407/2019, ΤΝΠ Qualex.

[11] ΣτΕ ΠΕ 97/2014 Επεξεργασία σχεδίου προεδρικού διατάγματος «Επικύρωση καθορισμού οριογραμμών τμημάτων τριών ρεμάτων "Λοτσάνικου Λάκκου, Καρατζά Λάκκου και Καρόλακκα" στη θέση "Σκουριές" του Δήμου Αριστοτέλη (ν. Χαλκιδικής), ΤΝΠ Qualex.

[12] Η πρώτη αποκάλυψη ρέματος σημειώνεται το 1970 στο ρέμα NAPA CREEK στην Καλιφόρνια.

[13] *Robert F. Smith*, Urban stream renovation: incorporating societal objectives to achieve ecological improvements, URBAN STREAMS 35 2016, σ. 365.

[14] http://www.arch.ntua.gr/sites/default/files/project/11107_/teyhos_kritsotaki.pdf.

[15] ΣτΕ 1990/2007

Επειδή, τα ρέματα ως στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος αποτελούν αντικείμενα συνταγματικής προστασίας, που αποβλέπει στη διατήρηση της φυσικής τους κατάστασης και στη διασφάλιση της επιτελούμενης από αυτά λειτουργίας της απορροής των υδάτων και συνεπώς η εκτέλεση τεχνικών έργων πλησίον ρέματος επιτρέπεται μόνο εφόσον διασφαλίζεται η ανεμπόδιστη εκτέλεση της φυσικής αυτής λειτουργίας τους. Για να εξασφαλισθεί ο σκοπός αυτός απαιτείται, πριν την εκτέλεση των τεχνικών έργων πλησίον ρέματος, ο καθορισμός της οριογραμμής του σύμφωνα με τη διαδικασία του άρθρου 6 του ν. 880/1979 (ΦΕΚ 58 Α'), όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 5 του ν. 3010/2002, έτσι ώστε η μελετώμενη επέμβαση να γίνεται εν όψει της υπάρξεως του ρέματος, αποκλεισμένης σε κάθε περίπτωση οιασδήποτε εργασίας

επιχωματώσεως ή καλύψεως αυτού (βλ. ΣτΕ 453/2003).

[16] Πρβλ. ακόμη Σ.τ.Ε. 4577/1998. Βλ. επίσης Π.Ε. 247/2003, με σημείωμα Απ. Παπακωνσταντίνου, Νόμος+Φύση.

[17] ΓνωμΝΣΚ 97/2013 Τμ. Α΄ [Κατάληψη χειμάρρου από οικοδομή - Αρμοδιότητα αποχαρακτηρισμού ρέματος],

ΠερΔικ, 3/2013, σελ. 587 - 590, ΤΝΠ Qualex.

[18] Απόστολος Παπακωνσταντίνου, άρθρο «[ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ Σ.Τ.Ε. ΓΙΑ ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, 2003/II](#)», Νόμος+Φύση.

[19] ΣτΕ 2794/2017, ΣτΕ 5460/2012 7μ. σκ. 5, 2636/2009 Ολ., 3478/2000 Ολ., 2537/1996 Ολ., 2755/1994 Ολ.

[20] ΣτΕ 463/2010 Ολ., ΣτΕ 2752/2013, ΣτΕ 4494/2009.

[21] ΣτΕ 463/2010 Ολ., ΣτΕ 856/2018, ΣτΕ 3430/2006.

[22] Ευάγγελος Αθανασόπουλος, Δικηγόρος, «Η προστασία των ρεμάτων υπό την ΑΚ 57» ΔΝ ΠερΔικ, 3/2016,

σελ. 408 - 412.

[23] Νικόλαος Ρόζος, Επίτιμος Αντιπρόεδρος ΣτΕ, «Η νομολογία του ΣτΕ στην αντιμετώπιση των φυσικών καταστροφών», βιβλίο 'Κ.Σερράος, Δ. Μέλισσας, ΦΥΣΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΕΣ ΚΑΙ ΧΩΡΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ' Δημοσιεύματα Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών ΕΜΠ [5], Εκδόσεις Σάκκουλα.

[24] ΣτΕ 2794/2017, ΤΝΠ Qualex.

[25] Κατά τα άρθρα 7 και 8 του Ν. 4447/2016.

[26] ΣτΕ 2313/2020, Π.Ε 149/2020.

[27] ΦΕΚ 1976 Β΄/2017.

[28] ΦΕΚ 1976 Β΄/2017.